

LA CRISI D'UN MODEL AUTÒNOM DE
DESENVOLUPAMENT

Menorca: l'equilibri trencat

Menorca, a la cruïlla del paral·lel 40 N i del meridià 4 E, a 118 milles del port de Barcelona i amb una superfície de 700 Km² és un petit món en mutació.

G. J. Benejam

Per a la gent del continent, les illes sempre han tingut una aura de misteri, i l'encís del mite i l'aventura; però se'ls fa difícil de comprendre realment què vol dir viure en una petita superfície, que constitueix un món tancat, autodefinít i complet en si mateix.

Sobre un estret marc territorial, hi viuen, segons el darrer cens, 61.080 persones, repartides entre set municipis, que, de llevant a ponent, són: Es Castell, 4.118 habitants; Maó, 22.622 h; Sant Lluís, 2.770 h; Alaior, 6.040 h; Es Mercadal, 3.100 h; Ferreries, 3.282 h, i Ciutadella, 19.148 h.

Aquesta població ha anat evolucionant al llarg d'aquest segle de manera irregular, amb un notable estancament entre els anys 1910 i 1960, i un fort creixement entre 1960 i 1980, que ha donat com a resultat el doblament de la població insular de 1900 fins avui. Dins aquest marc físic i humà s'ha congriat un model de desenvolupament econòmic autònom i

autorregulat, que va començar a entrar en crisi a partir del setembre negre de 1973, i que avui, perduda en gran part la seva autonomia, lluita per la supervivència, quan els efectes de la crisi general comencen a afectar alguns sectors de la població, amb el problema de l'atur com a amenaça ja real.

Les primeres indústries

Malgrat la manca de primeres matèries, Menorca és en proporció l'illa amb més incidència de la indústria sobre el producte interior brut i sobre l'estructura de la població activa.

Però això és fruit d'aquest segle. Tradicionalment, l'illa havia estat dominada per una economia fonamentalment agrària, amb moments de floriment del comerç.

El camp menorquí era propietat de la noblesa, que donava la terra en règim d'aparceria, forma quasi medieval que perdura fins avui, i que és

la causa de l'actual despoblament del camp i l'ensorrament de l'economia agropecuària, malgrat tenir un bestiar boví d'alta qualificació.

Al darrer terç del segle passat, comença a entrar-hi la indústria: sabates i metal·lúrgica, que prenen per seus respectives Ciutadella i Maó —una altra de les peculiaritats de Menorca és que hi ha una bipolarització de la població en dos centres de similar pes específic i demogràfic.

La introducció de la indústria —encara que en una fase artesanal— va significar tot un seguit de canvis en la vida menorquina, fins i tot de tipus cultural: del folklore pagès es passà a les cançons dels sabaters, amb un predomini d'una alegria sorollosa enfront de la melancònica elegia i bucòlica mediterrània. I va començar a aparèixer un tipus nou, diferent, del noble o del comerciant tradicional: el burgès-fabricant.

La situació de misèria general no va canviar molt, tanmateix; van can-

viar les formes de viure la misèria: Perquè Menorca, al llarg de la seva història, havia estat una terra pobra, terra de fam i desterrats, malgrat alguns moments d'opulència relativa.

La situació es va mantenir fins a la guerra civil. Després, l'illa pagà el seu preu per la fidelitat fins al darrer moment a la República. Quan l'Estat espanyol, a ròssec de la reconstrucció europea, s'enganxà al carro del «progrés» i la societat del gran consum, Menorca comença una època d'autèntica opulència, basada en una economia industrial.

Un procés autònom

Si bé és cert que Menorca, tret de molt curts períodes, ha viscut sempre influïda i sovint dependent del món exterior, també és cert que ha sabut aprofitar-lo, en molts de moments, en benefici propi.

Un d'aquests moments correspon al llarg procés de cent anys que van des de l'entrada de la indústria fins a la crisi de 1973. La industrialització entra a l'illa a mans, bàsicament, de menorquins que vénen d'Amèrica; i cap allà es dirigeixen les primeres exportacions industrials.

És ben cert que tot procés industrial depèn dels mercats on vendre els productes manufacturats; però saber trobar aquests mercats i adaptar-s'hi va esser una de les característiques dels industrials menorquins: dins la seva limitació, aquests industrials van saber trobar, al llarg dels anys i amb totes les dificultats, el

punt d'equilibri que els permetés de mantenir una certa autonomia.

En primer lloc van trobar uns productes diferents, que en el nostre cas van esser uns determinats tipus de sabates i uns determinats fabricats d'orfebreria industrial i de bijuteria, altrament que equips lleugers. Sortint a cercar mercats a terres llunyanes, els sabaters menorquins anaven personalment a vendre a qualsevol país europeu. Autolimitant-ne la producció a les exigències del mercat. Regulant la reinversió dels beneficis obtinguts; perquè una de les característiques més importants del procés d'industrialització de Menorca va esser, sense cap dubte, l'autofinançament.

Naturalment, tot aquest procés no va fer-se sense tensions socials, que

van esser escanyades, de primer per la dictadura i després, a partir dels anys 60, per la sensació d'opulència que va tenir la societat menorquina, quan els mercats exteriors absorbien tota la producció, a qualsevol preu, tant de sabateria com de bijuteria, i qualsevol treballador amb un mínim d'iniciativa muntava una fàbrica.

Els menorquins, que sempre havien estat pobres, molts sovint havien hagut d'emigrar a terres llunyanes: Argentina, Algèria..., es trobaven de sobte amb una sensació de riquesa que sols havien imaginat a les rondalles que les àvies contaven als nets. I els menorquins, sense mirar el preu que pagaven per aquesta «opulència», es van llançar a una correguda desesfereïda de consumisme, que encara avui, a qualsevol visitant que arriba, li dona una certa sensació de ciutats petites, però riques. Només cal dir, a tall d'exemple, que en 1984 Ciutadella, amb una població de dinou mil habitants, tenia més de set mil cotxes-turisme i unes quatre mil motocicletes. No parlem ja d'altres indicadors, com poden esser televisors, i fins i tot segones residències o barques de passeig.

La primera sotragada

Tot aquest món de riquesa que sobtadament van viure els menorquins, especialment els dels dos principals focus, Maó i Ciutadella, va mantenir-se més de deu anys sense la més petita minvada, ans al contrari. I Menorca va oblidar, com un malson, els llargs anys de penúria que li havia tocat passar al llarg de la seva història. Tota la societat va sofrir una profunda transformació: es va tenir la sensació que s'havia entrat ja de ple dret al cercle de les societats més avançades d'Europa.

El setembre de 1973 va significar la primera sotragada per a una economia que vivia, bàsicament, d'un doble monocultiu industrial, d'una banda, i amb la frívola alegria que aquella situació seria eterna, i per tant no calia cap casta de previsió. L'ensorrada de la Borsa de divendres, 13 de setembre de 1973, amb el tancament del crèdit bancari i el final de la permissivitat del sistema financer, va mostrar fins quin punt era descapitalitzada la indústria menorquina. D'altra banda, la desfeta d'una empresa canadenc importadora de calçat va acabar de qüestionar la seguretat d'una economia que als darrers anys s'havia enlluernat amb uns guanys que no s'havien sa-

Ciutadella, la vella capital de l'illa. La indústria del calçat, un dels principals suports de l'economia menorquina, avui en crisi. Una barraca per al bestiar: vestigi de l'antiga vida pagesa.

but capitalitzar: va quedar un impagat d'un milió de dòlars a l'illa i algunes empreses van haver de tancar: havien dedicat al consum particular i a les inversions immobiliàries tots els beneficis de deu anys.

Menorca havia mostrat orgullosa un alt grau d'equilibri entre els tres sectors de la producció, enfront de la terciarització de les altres illes.

El cop del 73 va ésser el primer avís, si bé, una volta passat el primer moment de pànic, els menorquins van tornar a la seva manera de viure, quasi com si no hagués passat res. Però, realment, s'havia entrat dins una dinàmica irreversible: l'economia menorquina havia perdut l'autonomia; perquè, precisament, el propi pes econòmic relatiu l'havia feta dins els grans circuits comercials. I després de 1973 va perdre fins i tot l'autofinançament de les empreses, entrant-hi capital europeu. Realment s'havia entrat dins el món occidental: el preu, la pròpia independència.

El turisme: factor inevitable

Una de les característiques de les societats més avançades dels nostres dies és la progressiva terciarització de la població activa, ja que els avanços tecnològics fan que cada cop sien menys les necessitats de mà d'obra a la indústria.

A les illes, especialment Mallorca i Eivissa, es passà directament d'una economia agrícola o en procés industrial embrionari, a l'economia del sector terciari, concretament el turisme.

Menorca, com hem dit més amunt, va conservar molt de temps un cert equilibri, o més ben dit, un predomini del sector industrial, amb una distribució de la població activa pròpia d'una societat industrial clàssica.

Però, donada la situació geogràfica, no podia evadir el fenomen turístic; si bé, per la seva estructura econòmica va poder ajornar-lo, i donar-li unes característiques pròpies.

Aquesta entrada del sector turístic dins el mercat de treball menorquí queda reflectit en les dades següents, publicades al llibre *La via menorquina del creixement*, de diversos autors, editat pels serveis d'estudis de Banca Catalana al 1977. L'agricultu-

ra, en 1960, representava el 29'83% de la població activa; la indústria, el 53'15, i els serveis, el 17'02. Quinze anys més tard, en 1975, els percentatges eren ben distints: 15'01%, 48'21% i 36'28%.

Donada la gran centralització a nivell provincial, no disposam d'estadístiques desglossades a nivell insular, i les dades que tenim són globals de balears. Però, segons els serveis de documentació de Comissions Obres, avui considerats a Balears com els més fiables que hi ha a les illes, el sector serveis ha arribat a equilibrar totalment el sector secundari.

G. J. BENEJAM

El port de Maó, l'accident més important de l'illa, n'ha determinat en bona part la història.

Malgrat no ésser més que el 14% de la superfície de Balears, Menorca té 285'7 Km de perímetre de costa, que representa el 23'6% de la façana marítima balear.

Els primers que la van emprar com a lloc d'esplai van ésser els mateixos menorquins, que, a principis de segle, van bastir autèntiques colònies d'estiueig en diferents punts arreu de l'illa.

A finals dels anys 50 van començar a obrir-se els primers establiments pròpiament turístics; però eren accions totalment aïllades.

La generació de fortes plus-vàlues del sector industrial, en la dècada següent, propicià les primeres urbanitzacions pròpiament dites, a l'entorn de Sant Lluís, port de Maó, costa sud d'Alaior, i costa de ponent de Ciutadella.

Era en principi, igual que havia succeït amb la indústria, capital menorquí. I, contràriament a Mallorca, s'aixecaren, bàsicament, urbanitzacions de construcció extensiva: xalets i apartaments, que, en principi, eren comprats en gran part —i encara ho

són, però no tant— pels menorquins, com a segona residència —primera en alguns casos—, i, a la part de llevant, també per estrangers.

El treball a l'hosteleria era mal considerat pels menorquins; i els serveis dels pocs hotels i dels blocs d'apartaments llogats a estiuejants forasters eren servits per mà d'obra immigrant, que, si es fixava definitivament a l'illa, solia integrar-s'hi i passar a la indústria. El menorquí porta dins un sentiment de rebuig cap al fenomen turístic, i un cert sentiment de la pròpia terra.

Però, al temps que va perdre l'autonomia dins els camps de la indústria, també la va perdre dins el camp turístic, on el capital forà va aparèixer molt prest. I aviat el fenomen turístic es transformà en una altra cosa: especulació immobiliària dels terrenys propers a la costa. Menorca arribava amb retard a la desfeta dels seus paisatges costaners; havia tingut més sort que Mallorca i Eivissa, però a les dues illes germanes s'havia acabat el negoci fàcil, i Menorca era encara verge. Calia, doncs, intentar aprofitar al màxim el negoci.

Un present difícil i conflictiu

En aquesta situació, Menorca arriba al moment present, amb la major part de les institucions locals a mans de coalicions d'esquerra, però amb el govern autònom a mans de la dreta, a Mallorca. Des del punt de vista socioeconòmic el moment actual és difícil i conflictiu.

En primer lloc, l'illa ha entrat dins els circuits «regulars» de l'economia europea, amb les seves seqüeles: crisi, pressions empresarials per tal d'obtenir beneficis ràpids, tancada —moltes vegades fraudulenta— d'empreses industrials, desviació dels capitals industrials cap a activitats especulatives, com poden ésser els negocis immobiliaris, aparició de l'atur per primera vegada, conflictivitat social per la pèrdua del poder adquisitiu —o d'una part—, per part de sectors cada vegada més nombrosos de la població...

Un segon factor conflictiu és l'enfrontament cada vegada més

atrevit d'alguns sectors de l'oligarquia econòmica amb les institucions que no són de la seva corda, és a dir, els ajuntaments de Maó, Ciutadella i Es Castell, que governen el setanta-cinc per cent de la població insular, i el Consell Insular de Menorca, que fa les funcions de Diputació Provincial.

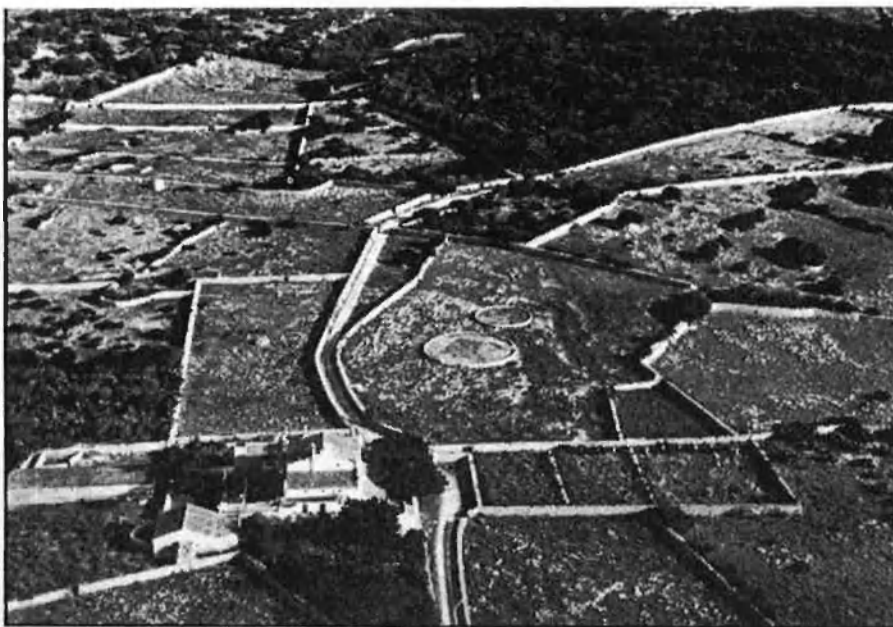
Un tercer factor és la caiguda dels mercats exteriors; en part per la crisi que es viu arreu, en part per la competència de nous països que arriben a un cert grau d'industrialització i que poden oferir els mateixos productes a uns preus més competitius, perquè tenen una mà d'obra més barata; perquè, també, la classe dirigent de l'economia menorquina ha quedat estancada en uns esquemes superats i ha perdut la capacitat de generar noves iniciatives.

Fent una avaluació global de la situació socio-econòmica de l'illa, podríem dir que, a nivell general, es manté encara un poder adquisitiu de la població comparativament alt, si ho relacionam amb la resta de les terres espanyoles. Però s'ha perdut la iniciativa, i comença a notar-se que l'economia menorquina presenta evidents símptomes de decadència, després d'un quart de segle de forta vitalitat.

Una economia desequilibrada davant l'Europa que ja és aquí

L'economia menorquina presenta avui fortes contradiccions i desequilibris, i més pensant en la ja present entrada al Mercat Comú. El sector primari, que durant els anys passats havia vist un fort desenvolupament del sector ramader, amb un alt grau d'especialització lletera, es troba, en primer lloc, amb un problema gravíssim: que la propietat de la terra no ha canviat, i la seva tinença és dominada per la forma medieval de l'aparceria, és a dir, el propietari posa la terra i el pagès la feina, i el producte és a mitges; la forma com són redactats la majoria dels contractes de conreu impedeixen al pagès la més mínima iniciativa que vagi més enllà d'un any; d'altra banda, l'aparceria fa que els costos del producte es vegin incrementats per la part que estira el propietari absentista.

Un segon problema és que la transformació de la llet, producte quasi únic del camp menorquí, està en mans de dues empreses dominades per un molt petit grup econòmic. I, finalment, un tercer problema és l'entrada dins un mercat amb esce-

Les construccions tradicionals civilitzen el paisatge.

dents de derivats de la llet a un cost més baix que el nostre. Tot això ha provocat que, durant els darrers anys, s'abandonassin moltes terres; terres que han passat a servir de primera matèria de grups especuladors, que han posat de moda els «hortals», hortets familiar d'esplai econòmic, amb els quals s'han fet fabulosos negocis, al marge de la llei, comptant amb la complicitat dels primers ajuntaments democràtics, en mans de la UCD.

La indústria no presenta un aspecte millor. Si bé és cert que algunes empreses encara tenen força comandades, és clar que tant el sector de la sabata com el de la bijuteria necessiten una reconversió a fons, que ningú no gosa a encetar. És més fàcil provocar una crisi, tancar una empresa i desviar-ne el capital als sectors especulatiu, que no plantejar-se seriosament una reforma de les empreses. Hi ha empresaris que es troben descapitalitzats perquè han gastat els beneficis dels anys bons, i fins i tot alguns

han viscut per sobre de les seves possibilitats. Finalment, alguns empresaris han perdut aquell punt d'honor que durant un segle havia caracteritzat l'empresariat menorquí: avui molt pocs tenen gaire escrúpols a l'hora de tancar una empresa.

Finalment, el turisme. En tenir una estructura econòmica més sòlida, Menorca s'havia alliberat de la «balearització», fenomen caracteritzat per l'explotació i l'edificació indiscriminada de tota la costa, en nom d'una pretesa rendibilitat econòmica, del «progrés». Un progrés que comença a mostrar el seu vertader rostre: especulació de terrenys fins a límits d'escàndol; despreocupació total per part del empresaris privats de tot el que sia una major qualitat de vida i l'oferiment de bones infraestructures als visitants, que han donat com a resultat que, ara, les institucions públiques hagin de gastar centenars de milions a refer els desgavells que han provocat les iniciatives privades: abocament de residus sòlids sense depurar a la mar, esgotament dels aqüífers per les extraccions incontrolades, i, consegüentment, necessitat de construir depuradores per treure la sal de l'aigua del mar i obtenir-ne de potable, etc.

Tot això s'havia evitat en gran part a Menorca. L'illa encara conserva bona part de la costa verge, i els menorquins lluiten per conservar la seva terra.

Però, per a molts, turisme vol dir vendre parcel·les. I mentrestant, el turisme real, de la gent que ve a estiu a Menorca, presenta errors estructurals que, si no es solucionen de manera ràpida i racional, poden matar molt prest la gallina dels ous d'or. □